

JOHN FREELY

ΤΑΞΙΔΕΥΟΝΤΑΣ
ΣΤΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟ
ΜΕ ΤΟΝ
ΟΜΗΡΟ

Μετάφραση: Τίτina Σπερελάκη

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

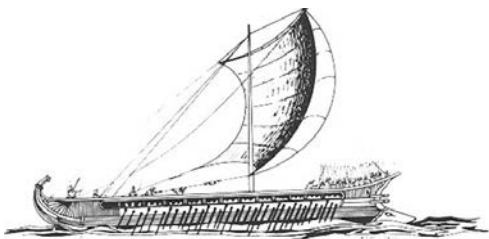

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	11
Χάρτες	14
1. Ο ομηρικός κόσμος	19
2. Οι Κατάλογοι των Πλοίων και των Τρώων	40
3. Η μήνις του Αχιλλέα	61
4. Τα σύμμεικτα πλήθη και η μεγάλη μετανάστευση	92
5. Η Τροία μετά την πτώση	112
6. Ανακαλύπτοντας ξανά την αρχαία Τροία.	133
7. Η Τροία και η Τρωάδα.	161
8. Οι ήρωες επιστρέφουν.	186
9. Φεύγοντας από το νησί της Καλυψώς	205
10. Διασχίζοντας τον οίνοπα πόντο	227
11. Ένας κόσμος θαυμάτων	246
12. Το παλάτι της μάγισσας	269
13. Διάλογος με τον θάνατο.	289
14. Η χώρα των Σειρήνων.	307
15. Επιστροφή στην Ιθάκη	325
16. Εκδίκηση και επανένωση	344
17. Η οδύσσεια συνεχίζεται.	375
Πηγές	397
Βιβλιογραφία	415
Κατάλογος εικόνων	421
Ευρετήριο ονομάτων	423

1

Ο ομηρικός κόσμος

Η ελληνική λογοτεχνία ξεκινάει με τα δύο έπη του Ομήρου, την *Ιλιάδα* και την *Οδύσσεια*, η τεράστια λογοτεχνική επίδραση των οποίων διαρκεί μέχρι τις μέρες μας, σχεδόν 3.000 χρόνια μετά τη σύνθεσή τους.

Η *Ιλιάδα* διαδραματίζεται στην πεδιάδα της Τροίας, μιας μεγάλης οχυρής πόλης στην ασιατική πλευρά των Δαρδανελλίων (Ελλάσποντος) κοντά στο Αιγαίο. Τα Δαρδανέλλια, μαζί με τη Θάλασσα του Μαρμαρά (Προποντίδα) και τον Βόσπορο, σχηματίζουν τον ιστορικό πορθμό ανάμεσα στο Αιγαίο και τη Μαύρη Θάλασσα (Πόντος) που χωρίζει την Ευρώπη από την Ασία στη σημερινή βορειοδυτική Τουρκία. Η ευρωπαϊκή πλευρά του πορθμού ονομάζεται από την αρχαιότητα Θράκη. Η άλλη πλευρά είναι γνωστή στα τουρκικά ως Ανατολία, ενώ στο παρελθόν ονομαζόταν γενικά Μικρά Ασία. Η λέξη *ανατολία* προέρχεται από την ελληνική λέξη *ανατολή*, τη «χώρα από την οποία βγαίνει ο ήλιος». Το όνομα «Ασία» μπορεί να είχε την ίδια σημασία τόσο στην ινδοευρωπαϊκή όσο και στη σημερινή οικογένεια γλωσσών, ενώ «Ευρώπη» πιθανόν να σήμαινε «ηλιοβασίλεμα» ή «χώρα του σκότους». Η διάκριση θα ήταν προφανής στους πρώτους Έλληνες

ναυτικούς που έμπαιναν στον Ελλήσποντο από το Αιγαίο, με την Ασία στα ανατολικά και την Ευρώπη στα δυτικά, τα νερά των στενών να διαχωρίζουν σαφώς τη «χώρα από την οποία βγαίνει ο ήλιος» από τη «χώρα του σκότους».

Το σκηνικό της ιστορίας που διηγείται η *Ιλιάδα* μπορεί να συνοψιστεί ως εξής: ο Πάρις, που ονομάζεται και Αλέξανδρος, γιος του βασιλιά Πριάμου της Τροίας, είναι φιλοξενούμενος του Έλληνα πολέμαρχου Μενέλαου στη Σπάρτη. Ο Πάρις ξελογιάζει την Ελένη, σύζυγο του Μενέλαου, η οποία επιστρέφει μαζί του στην Τροία. Ο Μενέλαος ζητάει βοήθεια από τον αδελφό του Αγαμέμνονα, βασιλιά των Μυκηνών στην Αργολίδα, ο οποίος καλεί πολέμαρχους από ολόκληρο τον ελληνικό κόσμο να ενωθούν μαζί του για να εκστρατεύσουν εναντίον της Τροίας, με τον στόλο να συγκεντρώνεται στην Αυλίδα της Βοιωτίας προκειμένου να αναχωρήσουν για τον Ελλήσποντο. Οι Έλληνες επιτίθενται στην Τροία, αλλά δεν καταφέρνουν να την καταλάβουν και αρχίζουν να πολιορκούν την πόλη λεπλατώντας πολλά μέρη της Τρωάδας, της τεράστιας χερσονήσου νότια του Ελλήσποντου.

Η *Ιλιάδα* ξεκινάει στη διάρκεια της τελευταίας χρονιάς της πολιορκίας, η οποία κράτησε δέκα χρόνια, και περιγράφει μία περίοδο πενήντα δύο ημερών, για να τελειώσει πριν από την κατάληψη και τη λεπλασία της πόλης από τους Έλληνες. Η ιστορία της κατάληψης της πόλης και τα επακόλουθά της περιγράφονται εν μέρει σε επεισόδια της *Οδύσσειας* και εν μέρει στα μεταγενέστερα ποιήματα του μεταομηρικού Επικού Κύκλου, τα πρώτα από τα οποία αφηγούνται όσα έγιναν πριν από το ξεκίνημα της *Ιλιάδας*.

Οι Έλληνες μετά την εποχή του Ομήρου θεωρούσαν τον Τρωικό πόλεμο ως ένα από τα πρώτα επεισόδια της ιστορίας των

Ελλήνων, όπως αυτοαποκαλούνταν έκτοτε, ενώ αναφέρονταν στη χώρα τους με το όνομα Ελλάδα. (Η λέξη *Γραικός*, στην οποία στηρίζονται οι αντίστοιχες λέξεις των ευρωπαϊκών γλωσσών για τους Έλληνες, προέρχεται από μια φυλή της Ηπείρου.) Ο Θουκυδίδης θεωρούσε ότι οι Έλληνες επιχειρήσαν πρώτη φορά μαζί σαν λαός στον Τρωικό πόλεμο. Όπως γράφει στο Α΄ Βιβλίο της *Ιστορίας του Πελοποννησιακού πολέμου*:

πριν από τα Τρωικά τίποτε δεν επεχείρησεν από κοινού η Ελλάς. Νομίζω μάλιστα ότι το όνομα αυτό ούτε είχε δοθή ακόμη εις όλην την χώραν [...] πολὺς ἐπέρασε καιρὸς πρὶν το ὄνομα τοῦτο νημπορέση να επικρατήση γενικῶς. Την καλύτεραν ἀπόδειξιν παρέχει ὁ Ὅμηρος. Διότι, μολονότι ἔζησε πολὺ ὕστερον και ἀπὸ τα Τρωικά, πουθενά δεν ὠνόμασε με το ὄνομα αὐτὸ ὄλους, οὔτε ἄλλους εκτὸς ἐκείνων που πκολούθησαν τον Ἀχιλλέα ἀπὸ την Φθιώτιδα, οἱ ὁποῖοι ἦσαν και οἱ πρῶτοι Ἕλληνες, ἀλλ' ἀποκαλεῖ αὐτοὺς εις τα ποιήματά του γενικῶς Δαναοὺς και Ἀργεῖους και Ἀχαιοὺς. Οὔτε βαρβάρους, ἄλλωστε, μνημονεύει διὰ τον λόγον, ὡς νομίζω, ὅτι οὔτε οἱ Ἕλληνες εἶχαν ακόμη διακριθῆ διὰ κοινού ἀντιθέτου ὀνόματος.

Οἱ Ἕλληνες πρωτοεμφανίζονται σαν λαός σε αὐτὸ που σήμερα εἶναι η Ελλάδα στα μισὰ της Εποχῆς του Χαλκοῦ (περ. 2000-1600 π.Χ.). Κατὰ τα φαινόμενα ἦρθαν διὰ ξηρὰς ἀπὸ τον βορρά, μιλώντας μια μορφή της γλώσσας που ἐξελίχτηκε στην ἐλληνική και φέρνοντας μαζί τους τους θεοὺς τους, ἐνδεχομένως τον Δία και τους ἄλλους ολύμπιους θεοὺς που εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ την ιστορική περίοδο. Δεν ἄφησαν γραπτὰ μνημεῖα και εἶναι γνωστοὶ μόνο ἀπὸ ἀρχαιολογικά τεκμήρια.

Η μυκρναϊκή περίοδος, 1550-1100 π.Χ. περίπου, παίρνει το όνομά της από την οχυρή πόλη των Μυκρνων στην Αργολίδα. Μυκρναϊκά κεραμικά παρόμοια με αυτά που ανακαλύφθηκαν στην Τροία βρέθηκαν και σε είκοσι τέσσερις άλλες πόλεις κατά μήκος των αιγαιακών ακτών της Ανατολίας ή της εγγύς ενδοχώρας. Υπήρχαν μυκρναϊκοί παράλιοι οικισμοί στη Μίλντο και στην Ίασο, καθώς και στα κοντινά νησιά Χίος, Σάμος, Κως και Ρόδος, ενώ υπάρχουν κάποια στοιχεία ότι οι Έλληνες διεξήγαγαν εμπόριο κατά μήκος των δύο κύριων ποταμών που κυλούν από τα υψίπεδα της Ανατολίας, του Έρμου και του Μαϊάνδρου. Μυκρναϊκή κεραμική έχει βρεθεί και στις Κλαζομενές, στην Έφεσο και τις Σάρδεις, ενώ ένα μυκρναϊκό νεκροταφείο έχει ανασκαφεί κοντά στο Μποντρούμ, την ελληνική Αλικαρνασσό.

Η μυκρναϊκή περίοδος είναι η Ηρωική Εποχή του ελληνικού μύθου, που συμπεριλαμβάνει τους θρύλους του Ηρακλή, του Οιδίποδα, του Περσέα και του Θησέα, μαζί με του Μίνωα και του Λαβύρινθου στην Κρήτη, των πρώτων βασιλέων της Αθήνας, των εκστρατειών των Επτά επί Θήβας, του Ιάσονα και των Αργοναυτών και του Τρωικού πολέμου. Ο Ηρόδοτος, αναφερόμενος στη γέννηση του Πάνα, λέει πως «έχουν περάσει οκτακόσια χρόνια, δηλαδή λιγότερα απ' όσα πέρασαν από τα Τρωικά», το 1250 π.Χ. περίπου. Γράφει επίσης ότι ο Όμηρος και ο Ησίοδος ήταν «παλαιότεροί μου όχι περισσότερο από τετρακόσια χρόνια», δηλαδή το 850 π.Χ. περίπου. Γράφει τόσο για τους Αργοναύτες όσο και για τον Τρωικό πόλεμο, λέγοντας ότι η πολιορκία της Τροίας ξεκίνησε «στην τρίτη γενεά, μετά τον θάνατο του Μίνωα» και ότι ο πόλεμος έγινε «μετά από μία γενεά» από το ταξίδι των Αργοναυτών. Σύμφωνα με τον Όμηρο, πολλοί από τους Έλληνες ήρωες που πολέμησαν στην Τροία ήταν γιοι ανθρώπων που είχαν

φύγει μαζί με τον Ιάσονα, όπως ο γιος του Εύπνου, του βασιλιά της Λήμνου.

Η παράδοση των Ελλήνων αναφέρει ότι ο επώνυμος πρόγονός τους ήταν ο Έλληνας, πατέρας του Δώρου, του Αίολου και του Ξούθου, γιοι του οποίου ήταν ο Ίων και ο Αχαιός, δίνοντας έτσι κοινή γενεαλογία στους Δωριείς, τους Ίωνες, τους Αιολείς και τους Αχαιούς, τις κυριότερες ελληνικές φυλές την Ύστερη Εποχή του Χαλκού. Ο Όμηρος αναφέρεται στην Ελλάδα και στους Έλληνες στην *Ιλιάδα*, όπου οι άντρες του στρατού του Αγαμέμνονα εν γένει περιγράφονται με διάφορους τρόπους, ως Δαναοί, Αργείοι και Αχαιοί και μερικές φορές ως γιοι των Αχαιών.

Κατά τον Όμηρο, την εποχή του Τρωικού πολέμου στις Μυκίνες βασίλευε ο Αγαμέμνονας, «πρώτος κι άριστος των Αχαιών». Η ραψωδία Β της *Ιλιάδας* τελειώνει με δύο καταλόγους, τον Κατάλογο των Πλοίων και τον Κατάλογο των Τρώων, ο πρώτος από τους οποίους απαριθμεί τα πολεμικά πλοία στον στόλο του Αγαμέμνονα, του οποίου ο στρατός ήταν ο μεγαλύτερος στον ελληνικό στόλο. Υπήρχαν στρατεύματα από όλο τον ελληνικό κόσμο, με τα πιο μακρινά να προέρχονται από τα Ιόνια νησιά στην Αδριατική Θάλασσα, μεταξύ Ελλάδας και του νοτιότερου τμήματος της Ιταλίας. Από τα Ιόνια νησιά υπήρχαν δύο στρατεύματα, το ένα είχε ως επικεφαλής τον Οδυσσέα. Υπήρχε επίσης ένα μεγάλο στρατεύμα από την Κρήτη, ένα ισχυρό βασίλειο της Εποχής του Χαλκού με πρωτεύουσα την Κνωσό. Στο κρητικό στρατεύμα επικεφαλής ήταν και ο Ιδομενέας, εγγονός του βασιλιά Μίνωα, γιου του Δία που, σύμφωνα με τη μυθολογία, ίδρυσε τη μινωική δυναστεία.

Ο γηραιότερος από τους Έλληνες ήρωες στην Τροία ήταν ο Νέστορας, βασιλιάς της Πύλου, στα νοτιοδυτικά της Πελοποννήσου.

Τον Νέστορα συνόδευε ο γιος του Αντίλοχος, στενός φίλος του Αχιλλέα, που περιγράφεται στη ραψωδία Δ ως ο «πρώτος [...] [που] σκοτώνει στους Τρώες ανάμεσα έναν αγωνιστή και πρόμαχο λαμπρό», και που θα πεθάνει κι ο ίδιος στη μάχη αργότερα κατά τη διάρκεια της πολιορκίας.

Μετά τον κατάλογο των πλοίων, ο Όμηρος παραθέτει τον πολύ πιο σύντομο κατάλογο των Τρώων που πολεμούσαν για να υπερασπιστούν την Τροία. Ο κατάλογος περιλαμβάνει ομάδες από πέντε γεωγραφικές περιοχές, αρχίζοντας από την Τρωάδα, με στρατεύματα Τρώων, Δάρδανων, Ζελείων και Πελασγών. Επικεφαλής των Τρώων ήταν ο Έκτορας, γιος του βασιλιά Πρίαμου της Τροίας. Οι Δάρδανοι προέρχονταν από μια περιοχή ακριβώς ανατολικά των Τρώων στην Τρωάδα και είχαν πάρει το όνομά τους από τον Δάρδανο, πρόγονο των Τρώων βασιλιάδων. Επικεφαλής τους ήταν ο Αινείας, ο μυθικός ιδρυτής της Ρώμης, που ήταν γιος της θεάς Αφροδίτης και του Αγκίσιο, δεύτερου εξαδέλφου του Πρίαμου.

Τη δεύτερη ομάδα αποτελούσαν τρεις λαοί από την απέναντι πλευρά του Ελλήσποντου, στη Θράκη, συγκεκριμένα οι Θράκες, οι Κίκονες και οι Παίονες. Η τρίτη ομάδα περιλάμβανε δύο φυλές από τις μικρασιατικές ακτές της Μαύρης Θάλασσας: Παφλαγόνες και Αλιζώνες. Στην τέταρτη ομάδα συμμετείχαν δύο στρατεύματα από τη βορειοδυτική Μικρά Ασία, οι Μυσοί και οι Φρύγες. Οι δεύτεροι ήταν ένας λαός που είχε μεταναστεύσει από τη Νοτιοανατολική Ευρώπη και τελικά εκτόπισαν τους Χιτιτίτες ή Χετταίους, έναν ινδοευρωπαϊκό λαό που κυριαρχούσε στην Ανατολία την Υστερη Εποχή του Χαλκού με έδρα την πρωτεύουσά του, τη Χατούσα. Την πέμπτη ομάδα συνιστούσαν τρεις μονάδες από τη νοτιοδυτική Μικρά Ασία: Μαίονες, Κάρες και Λύκιοι.

Η Μυσία, η Καρία και η Λυκία έχουν ταυτιστεί με περιοχές της δυτικής Ανατολίας που αναφέρονται σε χιτιπικές πινακίδες. Φαίνεται πως οι λαοί από τις περιοχές αυτές, και ίσως και οι ίδιοι οι Τρώες, μιλούσαν μια ινδοευρωπαϊκή γλώσσα γνωστή ως λουβική, που συνδέεται στενά με τη χιτιπική.

Υπάρχουν πολλές αναφορές σε χιτιπικά κείμενα για τη Χώρα της Ασσούβα, που ήταν μάλλον η περιοχή στη δυτική Μικρά Ασία η οποία ήταν γνωστή στους Έλληνες ως Λυδία. Είναι γενικά αποδεκτό ότι η ελληνική λέξη «Ασία» προέρχεται από τη χιτιπική «Ασσούβα». Η παλαιότερη ελληνική αναφορά στην Ασία βρίσκεται στη ραψωδία Β της *Ιλιάδας*, όπου ο ποιητής αναφέρεται «στον Άσιο λειμώνα, στις ρεματιές του Κάυστρου», μιλώντας για τον ποταμό Κάυστρο, που χύνεται στο Αιγαίο διασχίζοντας τα ερείπια της αρχαίας ιωνικής πόλης της Εφέσου.

Χιτιπικά κείμενα αναφέρουν δύο τοπωνύμια –Ταρούισα και Βιλούσα– τα οποία θεωρούνται αναφορές στην Τροία και στο Ίλιο, τα δύο ονόματα που χρησιμοποιεί ο Όμηρος εναλλάξ όταν μιλάει για την τρωική πρωτεύουσα. Ένα κείμενο δίνει τις λεπτομέρειες μιας συνθήκης μεταξύ του Χιτιπτή βασιλιά Μουβάταλλης (περ. 1300 π.Χ.) και του βασιλιά της Βιλούσα Αλάξανδρου, που ίσως είναι ο πρίγκιπας του Ιλίου (Τροίας) Αλέξανδρος (Πάρις). Μνημονεύεται επίσης ένας λαός που ονομάζονται Δάρδανυ, που ίσως είναι οι Δάρδανοι, το όνομα των οποίων προέρχεται από τον Δάρδανο, τον θρυλικό πρόγονο των Τρώων βασιλιάδων.

Χιτιπικά αρχεία περιέχουν επίσης πολλές αναφορές στην Αρζάβα, ένα επιθετικό κράτος, ίσως την Τροία, που κατά τα φαινόμενα ήλεγχε κάποτε τη βορειοδυτική Ανατολία. Υπάρχουν επίσης αναφορές στους Αχιγιάβα, έναν ισχυρό ναυτικό λαό που ταυτίστηκε με τους Αχαιούς ή τους Μυκηνάιους Έλληνες. Οι πρίγκιπες

των Αχιγιάβα αλληλογραφούσαν με τους Χιτιίτες κυβερνήτες μιας παράλιας πόλης που λεγόταν Μιλαβάτα, ίσως της Μιλήτου.

Η Μίλτος εποίκίστηκε πρώτη φορά γύρω στα 1600 π.Χ. από ναυτικούς της μινωικής Κρήτης, που εγκαθίδρυσαν στο Αιγαίο αυτό που ο Θουκυδίδης ονόμαζε *θαλασσοκρατία*. Η Μινωική Αυτοκρατορία έφτασε στο τέλος γύρω στα 1450 π.Χ., όταν τον έλεγχο της Κρήτης πήραν οι Μυκηναίοι.

Στη διάρκεια της μεσομινωικής περιόδου, γύρω στα 2000-1700 π.Χ., διατηρούνταν ανακτορικά αρχεία για την Κρήτη με μία πιθανόν συλλαβική και ιδεογραφική γραφή γνωστή ως Γραμμική Α, η οποία μέχρι στιγμής δεν έχει αποκρυπτογραφηθεί. Στη διάρκεια της μυκηναϊκής περιόδου, τα ανακτορικά αρχεία στην Κρήτη ήταν γραμμένα σε μια συλλαβική γραφή που λέγεται Γραμμική Β, μια πρώιμη μορφή ελληνικών που έχει βρεθεί και σε μυκηναϊκές τοποθεσίες στην ηπειρωτική Ελλάδα.

Στην αρχή της *Ιστορίας του Πελοποννησιακού πολέμου*, ο Θουκυδίδης παρατηρεί ότι «η χώρα που καλείται σήμερα Ελλάς δεν ήτο μονίμως κατοικημένη εξ αρχής, αλλ' εγίνοντο εις το παρελθόν συχναί μεταναστεύσεις και οι κάτοικοι χωρίς πολλάς δυσκολίας εγκατέλειπαν τας εστίας των, εξαναγκαζόμενοι εις τούτο από νέους πολυαριθμότερους εκάστοτε εποίκους». Συνεχίζει λέγοντας ότι «και μετά τα Τρωικά ακόμη αι μεταναστεύσεις και νέα εγκαταστάσεις εξηκολούθησαν εις την Ελλάδα», για να ακολουθήσει μια περίοδος κατά την οποία η Ελλάδα «ήρχισε ν' αποστέλλη αποικίας», οπότε οι Αθηναίοι «απόκισαν τας Ιωνικάς πόλεις της Μικράς Ασίας και τας περισσότερας νήσους του Αιγαίου πελάγους».

Η μεγάλη μετανάστευση που οδήγησε τους Έλληνες στην άλλη πλευρά του Αιγαίου, στην Ιωνία και σε άλλες περιοχές της

αιγαιακής ακτής της Μικράς Ασίας, συνέβη στη διάρκεια των Σκοτεινών Αιώνων του ελληνικού κόσμου, μιας περιόδου αρκετών αιώνων μετά το καταστροφικό τέλος της Εποχής του Χαλκού. Κατά τα φαινόμενα, η καταστροφή αυτή σημειώθηκε μέσα σε μια περίοδο μικρότερη των πενήντα χρόνων στα τέλη του 13ου με αρχές του 12ου αιώνα π.Χ., όταν στον ανατολικό μεσογειακό κόσμο σχεδόν κάθε σημαντική πόλη ή ανάκτορο καταστράφηκαν, πολλά από τα οποία δεν θα κατοικηθούν ποτέ ξανά. Ανάμεσα στα μέρη που καταστράφηκαν ήταν οι Μυκίνες, η Τίρυνθα, η Πύλος και άλλα επτά μυκηναϊκά προπύργια στη σημερινή ηπειρωτική Ελλάδα· οι μινωικές πόλεις Κνωσός και Κυδωνία στην Κρήτη· τέσσερις πόλεις στην Κύπρο· δεκατρείς πόλεις στην Ανατολία, μαζί με την Τροία και τη χιτιτική πρωτεύουσα Χατούσα· εννέα πόλεις στη Συρία· και εννέα πόλεις στο νότιο Λεβάντε. Έχουν προταθεί διάφορες εναλλακτικές ερμηνείες για την καταστροφή, μεταξύ άλλων σεισμοί, ξηρασίες ή άλλες οικολογικές συμφορές, γενικευμένες επαναστάσεις, μαζικές μεταναστεύσεις όπως η εισβολή των μυσηριωδών «Λαών της Θάλασσας» που αναφέρονται σε αιγυπτιακές επιγραφές, οι νέες πολεμικές μέθοδοι ή η «κατάρρευση συστημάτων» που οφειλόταν σε έναν ή σε περισσότερους από τους παραπάνω παράγοντες ή στην εισαγωγή της σιδηρουργίας, λόγω της οποίας η περίοδος που ακολούθησε την Εποχή του Χαλκού ονομάστηκε Εποχή του Σιδήρου. Όποια κι αν ήταν η αιτία, το αποτέλεσμα ήταν να μειωθεί δραστικά ο πληθυσμός του ελληνικού κόσμου, και πολλά μέρη, ειδικά τα νησιά του Αιγαίου, να εγκαταλειφθούν εντελώς και οι κοινότητες που επιβίωσαν να διασκορπιστούν και να απομονωθούν η μία από την άλλη.

Η αρχαία παράδοση ανέφερε ότι η ελληνική μετανάστευση

στην Ανατολία οφειλόταν στην εισβολή των Δωριέων, μιας φυλής από τη Μακεδονία, αν και οι σύγχρονοι μελετητές έχουν απορρίψει την ιδέα αυτή. Σε κάθε περίπτωση οι Δωριείς αποτελούσαν μέρος της μετανάστευσης, μαζί με τους Αιολείς και τους Ίωνες, μιας μαζικής μετακίνησης που κατά πάσα πιθανότητα άρχισε γύρω στα 1040 π.Χ. Οι Ίωνες εγκαταστάθηκαν στο κεντρικό τμήμα της αιγαιακής ακτής της Ανατολίας και στα νησιά στ' ανοιχτά της, με τους Αιολείς στα βόρεια, με σχετική αλληλεπικάλυψη, και τους Δωριείς στα νότια. Οι αιολικοί οικισμοί, με μία εξαίρεση, βρίσκονταν ανάμεσα στον Ελλήσποντο και τον ποταμό Έρμο, καθώς και στα νησιά Λέσβος και Τένεδος. Οι πόλεις που ιδρύθηκαν από τους Ίωνες βρίσκονταν ανάμεσα στις κοιλάδες των ποταμών Έρμου και Μαϊάνδρου, καθώς και στη Χίο και τη Σάμο. Οι δωρικές αποικίες βρίσκονταν στην Κω και τη Ρόδο και στην Καρία, τη νοτιοδυτική γωνία της Ανατολίας, όπου το Αιγαίο ενώνεται με τη Μεσόγειο.

Ο 8ος αιώνας π.Χ. είναι γνωστός στην ελληνική ιστορία ως «εποχή του αποικισμού», γιατί τότε ήταν που οι Έλληνες άρχισαν να ιδρύουν αποικίες ολόγυρα στη Μεσόγειο και τη Μαύρη Θάλασσα, καθώς και στα στενά που συνδέουν τις δύο θάλασσες. Δεν επρόκειτο για αποικίες με τη σύγχρονη έννοια, αλλά για πόλεις-κράτη αυτές καθαυτές, ανεξάρτητες από την πόλη που τις είχε ιδρύσει. Ίδρυσαν επίσης *εμπόρια*, που δεν είχαν καθεστώς αποικίας.

Η Χαλκίδα και η Ερέτρια στη νήσο Εύβοια, που είχαν στείλει μαζί σαράντα πλοία για να συμμετάσχουν με τον στρατό του Αγαμέμνονα στην πολιορκία της Τροίας, ίδρυσαν οχτώ από τις είκοσι δύο ελληνικές αποικίες στη Σικελία και τη νότια Ιταλία, η οποία έγινε γνωστή ως Magna Graecia ή Μεγάλη Ελλάδα. Οι παλιότερες από τις ελληνικές αποικίες στη Μεγάλη Ελλάδα ήταν το ευβοϊκό

εμπόριο των Πιθηκουσών, σήμερα γνωστό ως Τσικια, που ιδρύθηκε γύρω στα 770-760 π.Χ. σε ένα νησί στ' ανοιχτά της βορειοδυτικής πλευράς του Κόλπου της Νάπολης. Περίπου μία δεκαετία νωρίτερα οι ευβοϊκές πόλεις είχαν αναλάβει ηγετικό ρόλο στην ίδρυση του εμπορίου Ποταμοί Καρών, σημερινή Αλ Μίνα, κοντά στις εκβολές του ποταμού Ορόντη στη βόρεια Συρία, σημερινή τουρκική επαρχία Χατάι, καθώς και δύο άλλων κοντινών εμπορίων στο Ποσειδίο και την Πάλτο.

Η Κόρινθος συνεργάστηκε με τη Χαλκίδα στην ίδρυση δύο αποικιών στη Σικελία και πέντε στη βορειοδυτική Ελλάδα και στα νησιά της στ' ανοιχτά του Ιονίου Πελάγους (νότια Αδριατική), μαζί με την Κέρκυρα και τη Λευκάδα. Η Κέρκυρα έχει ταυτιστεί με την ομηρική Σχερία, πατρίδα των Φαιάκων που φιλοξένησαν με βασιλικές τιμές τον Οδυσσέα στο προτελευταίο στάδιο του μεγάλου ταξιδιού της επιστροφής του στην Ιθάκη. Η Λευκάδα πρέπει να ήταν ένα από τα νησιά που κυβερνούσε ο Μέγης, του οποίου η δύναμη, αποτελούμενη από σαράντα πλοία, περιγράφεται στον Κατάλογο των Πλοίων ακριβώς πριν από αυτήν του Οδυσσέα.

Η ιωνική πόλη της Φώκαιας στη Μικρά Ασία ίδρυσε αποικίες στις ακτές της νοτιοανατολικής Ιταλίας και της Γαλλίας, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονταν η Μασσαλία, καθώς και στον Ελλήσποντο, στη Θάλασσα του Μαρμαρά και τη Μαύρη Θάλασσα.

Ο πιο δραστήριος από όλους τους αποικιστές ήταν η ιωνική πόλη Μίλπτος, που είχε ιδρυθεί στη θέση της παλιότερης μυκηναϊκής αποικίας η οποία είχε στείλει ένα στράτευμα να πολεμήσει ως σύμμαχος των Τρώων υπερασπίζοντας την Τροία. Η Μίλπτος ίδρυσε τουλάχιστον σαράντα αποικίες, κυρίως στον Ελλήσποντο, στη Θάλασσα του Μαρμαρά και τη Μαύρη Θάλασσα, καθώς και

το οχυρωμένο λιμάνι Μιλπισίων Τείχος, μέρος του μεγάλου ελληνικού εμπορίου Ναύκρατις στο δέλτα του Νείλου.

Οι αποικίες αυτές έφεραν τους Έλληνες σε σύγκρουση με τους Φοίνικες, που αναφέρονται τόσο στην *Ιλιάδα* όσο και στην *Οδύσσεια*. Οι φοινικικές πόλεις-κράτη καθοδηγούνταν από την Τύρο και τη Σιδώνα στη Συρία, που με τη σειρά τους είχαν ιδρύσει την Καρχηδόνα και πολλές άλλες αποικίες στη Μεσόγειο. Οι ευβοϊκές πόλεις βρίσκονταν σε επαφή με τους Φοίνικες στα εμπόριά τους στη βόρεια Συρία, απ' όπου έπαιρναν αγαθά και ιδέες από τη Φοινίκη και άλλα μέρη της ανατολής και τα μετέφεραν σε άλλα ευβοϊκά εμπόρια, κυρίως τις Πιθηκούσες που σε αντάλλαγμα έστελναν κρασί και λάδι.

Το πιο σημαντικό πολιτισμικό απόκτημα των Ελλήνων εμπόρων ήταν η φοινικική αλφαβητική γραφή, τα γράμματα της οποίας ο Ηρόδοτος αποκαλεί *τα φοινίκεια*. Οι Φοίνικες είχαν τροποποιήσει και απλοποιήσει παλιότερες συλλαβικές γραφές δημιουργώντας μια πρότυπη αλφαβητική γραφή με είκοσι δύο γράμματα. Οι Έλληνες τροποποίησαν το φοινικικό σύστημα και δημιούργησαν ένα αλφάβητο με είκοσι τέσσερα γράμματα, μαζί με έξι φωνήεντα. Αρχικά υπήρχαν πολλές εκδοχές του ελληνικού αλφαβήτου, με πιο σημαντικά το δυτικό (χαλκιδικό) και το ανατολικό (ιωνικό). Από τη χαλκιδική εκδοχή προέκυψε το παλιό ιταλικό αλφάβητο και στη συνέχεια το λατινικό, ενώ το ιωνικό εξελίχτηκε στο σημερινό ελληνικό αλφάβητο. Οι Αθηναίοι υιοθέτησαν την ιωνική γραφή ως κοινώς αποδεκτή το 403 π.Χ. και λίγο αργότερα οι άλλες εκδοχές εξαφανίστηκαν. Έτσι οι Έλληνες απέκτησαν ξανά αλφάβητο, περίπου τέσσερις αιώνες μετά την κατάρρευση του μυκηναϊκού πολιτισμού και την εξαφάνιση της Γραμμικής Β στη διάρκεια των Σκοτεινών Αιώνων.

Το παλιότερο εγχάρακτο δείγμα της νέας γραφής χρονολογείται το 740-720 π.Χ. περίπου. Βρέθηκε στην Ίσκια το 1953 σε ένα θραύσμα κεραμικού σκεύους που είναι γνωστό ως Κύπελλο του Νέστορα, με μια επιγραφή τριών αράδων στο χαλκιδικό αλφάβητο, έναν μοναδικό ιαμβικό στίχο και δύο εξάμετρα: «Του Νέστορα είμαι το καλόπιστο ποτήρι. / Όποιος, λοιπόν, από το ποτήρι τούτο πει, αμέσως / θα τον κυριέψει ο πόθος της ομορφοστεφανωμένης Αφροδίτης».

Το Κύπελλο του Νέστορα περιγράφεται στη ραψωδία Λ της *Ιλιάδας* κι έτσι η ανακάλυψη της εγχάρακτης επιγραφής οδήγησε τους περισσότερους μελετητές να χρονολογήσουν τα ομηρικά έπη το δεύτερο μισό του 8ου αιώνα. Η χρονολόγηση και η ιστορία των ποιημάτων, οι χρονολογίες και η ταυτότητα του ίδιου του ποιητή και οι χρονολογίες κατά τις οποίες καταγράφηκαν πρώτη φορά τα προφορικά ποιήματα στη σημερινή τους μορφή, απαρτίζουν αυτό που έγινε γνωστό ως Ομηρικό Ζήτημα.

Οι περισσότεροι μελετητές συμφωνούν τώρα ότι τα ποιήματα που αποδίδονται στον Όμηρο πηγάζουν από τη συλλογική κληρονομιά πολλών αρχαίων βάρδων, που ήταν γνωστοί στα ελληνικά ως *αιιδοί* κι έλεγαν τα τραγούδια τους συνοδεία λύρας. Η παράδοση αυτή φαίνεται πως ξεκίνησε στην Ιωνία τον 8ο αιώνα π.Χ., όταν οι *αιιδοί* ερμήνευαν τα έργα τους στις αυλές των αριστοκρατών, τραγουδώντας τα κατορθώματα των μεγάλων ηρώων του παρελθόντος, τραγούδια που οι πρόγονοί τους είχαν φέρει από την ελληνική ηπειρωτική χώρα την εποχή της μεγάλης μετανάστευσης. Οι πρώτοι *αιιδοί* πιστεύεται ότι είχαν επίσημη θέση στις μυκηναϊκές αυλές και οι διάδοχοί τους στην Ιωνία έλεγαν τραγούδια της ίδιας επικής παράδοσης, που μεταδίδονταν από γενιά σε γενιά.

Οι περισσότεροι σύγχρονοι μελετητές τοποθετούν τη γέννηση των ομηρικών ποιημάτων στο δεύτερο μισό του 8ου αιώνα π.Χ., αν και μερικοί τα χρονολογούν το 680-660 π.Χ. Κατά γενική συναίνεση υπήρξε κάποιος Όμηρος, που συνέθεσε την *Ιλιάδα* γύρω στα 740 π.Χ. και την *Οδύσσεια* γύρω στα 720 π.Χ. Λίγο μετά το 700 π.Χ. άρχισαν να εμφανίζονται στην ελληνική αγγειογραφία σκηνές από τα ομηρικά έπη, πολλές από τις οποίες παρίσταναν επεισόδια σχετικά με τον Οδυσσέα, πράγμα το οποίο υποστηρίζει τη χρονολόγηση της *Ιλιάδας* και της *Οδύσσειας* στο δεύτερο μισό του 8ου αιώνα π.Χ.

Οι αρχαίοι συγγραφείς σχεδόν ομοφωνούσαν στη χρονολόγηση των πρώτων τυποποιημένων κειμένων της *Ιλιάδας* γύρω στα 550 π.Χ., όταν οι Πεισιστρατίδες –ο Αθηναίος τύραννος Πεισίστρατος και οι γιοι του– λέγεται ότι έδωσαν εντολή να καταγραφούν και να απαγγέλλονται στη γιορτή των Μεγάλων Παναθηναίων. Την άποψη αυτή απορρίπτουν αρκετοί σύγχρονοι μελετητές, με πιο σημαντικό τον Γκρέγκορι Νάγκι, που έχει προτείνει ένα εξελικτικό μοντέλο τουλάχιστον πέντε διαδοχικών φάσεων της ομηρικής μετάδοσης, που εκτείνονται χρονικά από τη μυκηναϊκή περίοδο μέχρι το 150 π.Χ. περίπου, όταν ο Αρίσταρχος από τη Σαμοθράκη, βιβλιοθηκάριος της Βιβλιοθήκης της Αλεξάνδρειας, παρουσίασε αναθεωρημένες εκδοχές της *Ιλιάδας* και της *Οδύσσειας*, διαιρώντας την καθεμιά σε είκοσι τέσσερις ραψωδίες, όσα και τα γράμματα του ελληνικού αλφαβήτου, τα οποία στις σύγχρονες εκδόσεις αντικαταστάθηκαν από αριθμούς.*

* Στα ελληνικά χρησιμοποιείται το ελληνικό αλφάβητο· οι μεν ραψωδίες της *Ιλιάδας* αριθμούνται με τα κεφαλαία γράμματα, οι δε ραψωδίες της *Οδύσσειας* με τα μικρά. (Σ.τ.Ε.)

Η εξέλιξη των ομηρικών επών προκάλεσε αλλαγή του παραδοσιακού επαγγέλματος του τραγουδιστή, που αρχικά ονομαζόταν *αιιδός* και αργότερα *ραψωδός*. Ο *αιιδός* ήταν ένας βάρδος που αυτοσχεδίαζε καθώς τραγουδούσε, σε αντίθεση με τον *ραψωδό*, που απάγγελε ένα συγκεκριμένο κείμενο, με το επάγγελμά του να προστατεύεται από επαγγελματικές ενώσεις ή «συντεχνίες» ραψωδών.

Οι ραψωδοί στη Χίο αυτοαποκαλούνταν Ομηρίδες ή Γιοι του Ομήρου, υποστηρίζοντας ότι κατάγονταν από τον ποιητή. Η πρώτη αναφορά στους Ομηρίδες βρίσκεται στους *Νεμεόνικους*, που γράφτηκαν γύρω στα 485 π.Χ. Όπως σημειώνει ο Νάγκι: «Ξεκινώντας ακριβώς από το σημείο όπου οι Ομηρίδες, τραγουδιστές συρραμμένων λόγων, αρχίζουν τις περισσότερες φορές με το προσίμιο του Δία».

Τα σχόλια στους *Νεμεόνικους* του Πίνδαρου εξηγούν τι εννοεί «συρραμμένα»:

Ορισμένοι όμως λένε ότι –αφού η ποίηση του Ομήρου δεν είχε συγκεντρωθεί κάτω από ένα πράγμα, αλλά είχε μάλλον διασκορπιστεί και χωριστεί σε τμήματα– όταν την ερμήνευαν ραψωδικά, έκαναν κάτι παρόμοιο με τη συνένωση σε αλληλουχίες ή τη συρραφή, καθώς την απέδιδαν ως ενιαίο σύνολο.

Δεδομένου ότι και η *Ιλιάδα* και η *Οδύσσεια* ξεκινούν την προτελευταία χρονιά της αντίστοιχης δεκαετούς ιστορίας, πρέπει να υπήρχε κάποιο παλιότερο έπος ή έπη που αφηγούνταν ολόκληρη την ιστορία. Ο Όμηρος και το ακροατήριό του γνώριζαν τις λεπτομέρειες ολόκληρης της ιστορίας του Τρωικού πολέμου, αλλά η *Ιλιάδα* και η *Οδύσσεια* έγιναν τόσο δημοφιλείς ώστε οι παλιότερες

εκδοχές των επών παραμελήθηκαν και χάθηκαν. Τα χαμένα έπη αποτελούν τον λεγόμενο Τρωικό Κύκλο, που πραγματευόταν τον Τρωικό πόλεμο και τα σχετικά γεγονότα. Ο κύκλος αυτός αποτελείται από έξι έπη μαζί με την *Ιλιάδα* και την *Οδύσσεια*. Δεν υπάρχει σχεδόν καμία αλληλεπικάλυψη στα έπη του κύκλου, τα οποία έχουν γραφτεί γύρω από την *Ιλιάδα* και την *Οδύσσεια* έτσι ώστε να αφηγούνται ολόκληρη την ιστορία του Τρωικού πολέμου. Σύμφωνα με ορισμένους, η τελική εκδοχή του Τρωικού Κύκλου δημιουργήθηκε στην αρχή της ελληνιστικής περιόδου, παίρνοντας αρχικά ανεξάρτητα ποιήματα και συνδυάζοντάς τα με την *Ιλιάδα* και την *Οδύσσεια* έτσι ώστε μαζί να αφηγούνται ολόκληρη την ιστορία. Τα ίδια τα ποιήματα έχουν χαθεί και γνωρίζουμε γι' αυτά κυρίως από μια περίληψη της πλοκής τους από τον Πρόκλο, που μπορεί να είναι ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος του 5ου μ.Χ. αιώνα.

Τα έπη του κύκλου είναι με χρονολογική σειρά: τα *Κύπρια*, έντεκα βιβλία, που περιγράφουν τα πριν από τον Τρωικό πόλεμο και την πολιορκία της Τροίας γεγονότα μέχρι το σημείο από το οποίο αρχίζει η *Ιλιάδα*: η *Ιλιάδα*, είκοσι τέσσερα βιβλία, με επαναλήψεις στην αρχή και στο τέλος που τη συνδέουν με τα *Κύπρια*: η *Αιθιοπίδα*, πέντε βιβλία, συνέχιση της ιστορίας του Τρωικού πολέμου μέχρι τον θάνατο του Αχιλλέα και τη διαμάχη για την πανοπλία του ανάμεσα στον Οδυσσέα και τον Αίαντα τον Τελαμώνιο: η *Μικρά Ιλιάδα*, τέσσερα βιβλία, από τη διαμάχη του Οδυσσέα και του Αίαντα μέχρι το τέχνασμα του δούρειου ίππου: η *Ιλίου Πέρις*, δύο βιβλία, από τον δούρειο ίππο μέχρι τη λεηλασία της Τροίας: οι *Νόστοι*, πέντε βιβλία, τα ταξίδια της επιστροφής στην πατρίδα του Αγαμέμνονα και άλλων Ελλήνων ηρώων, εκτός του Οδυσσέα: η *Τηλεγόνοια*, δύο βιβλία, η ζωή του Οδυσσέα από το τέλος της οδύσσειας μέχρι τον θάνατό του.

Υπάρχει επίσης μια συλλογή μετα-ομηρικών ποιημάτων που είναι γνωστά ως *Ομηρικοί ύμνοι*, ο παλιότερος από τους οποίους χρονολογείται τον 7ο αιώνα π.Χ. Οι ύμνοι είναι τριάντα τρεις και από αυτούς οι τέσσερις είναι μεγάλοι, 294-580 στίχων, και οι είκοσι ένας μικροί, 3-59 στίχων. Υπάρχουν από τρεις ύμνοι αφιερωμένοι στον Διόνυσο και την Αφροδίτη· από δύο για τη Δήμητρα, την Άρτεμη, τον Απόλλωνα, την Αθηνά, τον Ερμή, την Εστία και τους Διόσκουρους, τους δίδυμους γιους του Δία Κάστορα και Πολυδεύκη, αδελφούς της Ελένης· και από ένας ύμνος για τον Άρη, την Ήρα, τη Μητέρα των Θεών, τον Ηρακλή τον Λεοντόθυμο, τον Ασκληπιό, τον Πάνα, τον Ήφαιστο, τον Ποσειδώνα τον Γιο του Κρόνου, τον Ύπατο Κρονίδη (Δίας), τις Μούσες και τον Απόλλωνα, τη Γη τη Μητέρα Πάντων, τον Ήλιο και τη Σελήνη.

Οι δύο ύμνοι στον Απόλλωνα είναι για τον Δήλιο Απόλλωνα και τον Πύθιο Απόλλωνα, προσωνυμίες που οφείλονται στα δύο ιερά του θεού, το ένα στο ιερό νησί της Δήλου στις Κυκλάδες και το άλλο στους Δελφούς.

Ο Ύμνος εις *Απόλλωνα Δήλιον* μιλάει για τη γέννηση του θεού στη Δήλο, που αρχικά ονομαζόταν Ορτυγία, στις Κυκλάδες. Αυτός και η δίδυμη αδελφή του, η Άρτεμη, ήταν παιδιά της Λητώς, ερωμένης του Δία, που εξορίστηκε από τη ζηλιάρα Ήρα, η οποία απαγόρευσε στους πάντες να της προσφέρουν καταφύγιο όπου θα μπορούσε να γεννήσει. Η Λητώ περιπλανήθηκε σε όλο τον ελληνικό κόσμο χωρίς να βρίσκει μέρος που θα την καλωσόριζε, μέχρι που τελικά το άγονο νησί της Ορτυγίας στις Κυκλάδες συμφώνησε να τη δεχτεί. Η Άρτεμη γεννήθηκε πρώτη και βοήθησε τη Λητώ να γεννήσει τον Απόλλωνα. Σύμφωνα με μία ερμηνεία, μετά τη γέννησή του το όνομα του νησιού άλλαξε σε Δήλος, «Φωτεινή», αφού ένα από τα επίθετα του Απόλλωνα ήταν Φοίβος, «Φωτεινός».

Ο ποιητής απευθύνεται στον Απόλλωνα στην αρχή της δεύτερης στροφής του ποιήματος:

Πώς να σε υμνήσω, αξιοτραγούδιστε; [...]

Να πω πως πρώτο σ' έκανε η Λητώ, χάρμα βροτών,
πλαγιάζοντας στου Κύνθου το βουνό, στο κακοτράχαλο νησί,
τη Δήλο την περίβρεχτη – μαύρο το κύμα κι απ' τις δυο μεριές
ορμούσε στη στεριά, σπρωγμένο από στριγκούς αέρηδες
Κινώντας από κει, τους πάντες διαφεντεύεις τους θνητούς.

Στη γιορτή του Δήλιου Απόλλωνα παρευρίσκονταν Ίωνες από την Αθήνα και τις Κυκλάδες, τα «κυκλικώς διατεταγμένα» γύρω από το ιερό κέντρο της Δήλου νησιά, καθώς και από τις ελληνικές αποικίες στην αιγαιακή ακτή της Μικράς Ασίας και τα νησιά Σάμο και Χίο. Η προτελευταία στροφή του ύμνου δίνει μια λυρική περιγραφή των Ιώνων που συμμετέχουν στη γιορτή:

Άναξ, κι εσύ, αργυρότοξε, εκατηβόλε Απόλλων, άλλοτε στον τραχύ τον Κύνθο περπατούσες κι άλλοτε σε νησιά αναμεσής κι ανθρώπους επλανιόσουν·

πολλοί οι ναοί και τα άλση σου τα δεντροφυτεμένα, και φίλες σου οι σκοπιές

κι οι μυτερές κορυφές ψηλών βουνών, κι οι ποταμοί που στο γιαλό κυλούν·

στη Δήλο, όμως, Φοίβε, αγαλλιάται πίοτερο η ψυχή σου, εκεί που συναθροίζονται

με τους μακριούς χιτώνες οι Ίωνες, με τα παιδιά και τις σεβάσμιες κυρές·

Με πυγμαχία, με χορό και με τραγούδι σε τέρπουν, μνημονεύοντάς σε,

αγώνες σπίνοντας· κι αν κάποιος τύχαινε εκεί, πως είναι, θα 'λεγε,
οι Ίωνες,
εκεί συγκεντρωμένοι, αθάνατοι κι αγέραστοι· βλέποντας τη χάρη τους,
θ' αναγάλλιαζε, τους άντρες, τις γυναίκες τις καλλίζωνες
και τα καράβια τα γοργά κι όλα τα κτήματά τους· κι ακόμα,
το μέγα εκείνο θαύμα, που το κλέος του ποτέ δεν θα χαθεί, τις
Δηλιάδες κόρες, τις θεραπείνες του Εκατηβελέτη· αυτές, που
πρώτο τον Απόλλωνα υμνούν,
κι ύστερα τη Λητώ και την τοξεύτρα Άρτεμη, θυμούνται άντρες
αρχαίους
και γυναίκες, ψάλλοντας ύμνους, θέλγοντας τα φύλα των ανθρώπων·
και των ανθρώπων όλων τις φωνές και το κροτάλισμα γνωρίζουν
να μιμούνται·
και θα 'λεγε ο καθείς πως είν' δικιά του η φωνή·
τόσο καλό είναι το τραγούδι τους.

Ο Ύμνος εις Απόλλωνα Δήλιον έχει αποδοθεί από έναν σχολιαστή του Πίνδαρου στον Κύναιθο τον Χίο, έναν από τους τελευταίους και πλαστούς Ομηρίδες, ο οποίος το συνέθεσε το 522 π.Χ. με σκοπό να εκτελεστεί στην ασυνήθιστη διπλή εορτή που πραγματοποίησε ο τύραννος Πολυκράτης της Σάμου για να τιμήσει τόσο τον Δήλιο Απόλλωνα όσο και τον Πύθιο. Ο ποιητής αναφέρεται στον Όμηρο στην τελευταία στροφή του ύμνου, απευθυνόμενος στις κοπέλες που τραγουδούν στον χορό:

Έλεος δείξτε, Απόλλωνα και Άρτεμη αντάμα, κι εσείς όλες χαρείτε:
κάποτε θα με θυμηθείτε, τότε που κάποιος άνθρωπος επίγειος,
ξένος, τυραννισμένος θα 'ρθει εδώ και θα ρωτήσει:
Πείτε μου, κοπελιές, ανάμεσά σας ο αοιδός ο πιο γλυκός ποιος είναι,

που εδώ γυρνάει κι όλες σας πιότερο αυτός σας τέρπει;
 Με μια φωνή απαντήστε του: Ένας τυφλός απ' την πετρώδη Χίο
 και τ' άσματα του κάποτε θα πουν πως είν' τα πρώτα·
 όσο για μας, το κλέος σας θα κουβαλήσω πέρα στη γη
 στις όμορφες τις πόλεις όλες, όπου πλανιόμαστε· κι όλοι θα πεί-
 θονται,
 αφού είν' αλήθεια. Και δεν θα πάψω εγώ να υμνώ τον εκηβόλο
 Απόλλωνα, τον αργυρότοξο, που η ομορφομαλλούσα γέννησε Λητώ.

Αυτή η αναφορά στον τυφλό ποιητή που μένει στη Χίο είναι μέρος του μύθου του Ομήρου, οι παλιότερες εκδοχές του οποίου χρονολογούνται μάλλον το δεύτερο μισό του 6ου αιώνα π.Χ., όταν η *Ιλιάδα* και η *Οδύσσεια* ως γραπτά κείμενα άρχισαν να γίνονται εξαιρετικά δημοφιλή σε όλο τον ελληνικό κόσμο. Δεν υπάρχει ούτε ένα στοιχείο της εποχής εκείνης για την προσωπική ζωή του Ομήρου κι έτσι οποιαδήποτε βιογραφία του ποιητή αποτελεί καθαρή εικολογία. Υπάρχουν επτά σωζόμενοι ελληνόφωνοι *Ομήρου βίοι*, καθώς κι ένα παράξενο έργο με τίτλο *Αγών Ομήρου και Ησιόδου*. Όλα χρονολογούνται στην αυτοκρατορική ρωμαϊκή εποχή, αλλά έχει αποδειχτεί ότι ορισμένα μέρη των κειμένων αυτών χρονολογούνται τον 7ο αιώνα π.Χ.

Μελέτες των κειμένων αυτών αφήνουν να εννοηθεί ότι ο Όμηρος μάλλον έζησε και εργάστηκε στις αιολικές και τις ιωνικές ελληνικές αποικίες της αιγαιακής ακτής καθώς και στη Χίο. Ανάμεσα στα πολλά μέρη που ισχυρίζονταν ότι ήταν η γενέτειρα του Ομήρου, το πιο πιθανό είναι η Σμύρνη, όπου υποτίθεται ότι γεννήθηκε γύρω στα 770 π.Χ. στον ποταμό Μέλπητα, που εξακολουθεί να χύνεται στον Κόλπο της Σμύρνης· έτσι δείχνουν τα ερείπια της αρχαίας πόλης όπου έγινε ανασκαφή πρόσφατα.

Όταν έγραφαν για τον Τρωικό πόλεμο και άλλα γεγονότα της Ηρωικής Εποχής, οι Έλληνες ιστορικοί από τον Ηρόδοτο και τον Θουκυδίδη και εφεξής δεν έκαναν διάκριση ανάμεσα σε αυτό το μυθικό παρελθόν και τα γνωστά ιστορικά γεγονότα. Ο Θουκυδίδης είχε επίγνωση ότι τα έπη του Ομήρου χρονολογούνται σε μια εποχή πολύ μεταγενέστερη του Τρωικού πολέμου, αλλά δεν αμφισβητεί την ιστορικότητα του Ομήρου και του Αγαμέμνονα και της εκστρατείας του εναντίον της Τροίας.

Μεταγενέστεροι Έλληνες συγγραφείς δίνουν για την πώση της Τροίας ημερομηνίες που κυμαίνονται από το 1334 π.Χ. μέχρι το 1150 π.Χ. Η γενικά αποδεκτή ημερομηνία του 1184 π.Χ. ήταν του Ερατοσθένη του Κυρηναίου, βιβλιοθηκάρου της Βιβλιοθήκης της Αλεξάνδρειας στα μέσα του 3ου αιώνα π.Χ., ο οποίος εισήγαγε μια συστηματική χρονολογία βασισμένη στους Ολυμπιακούς Αγώνες. Ο πρώτος σύγχρονος μελετητής που τράβηξε μια διαχωριστική γραμμή στη χρονολογία ανάμεσα στον μύθο και την κανονική ιστορία ήταν ο Άγγλος ιστορικός Τζορτζ Γκρόουτ. Ο Γκρόουτ, στο σπουδαίο πολύτομο έργο του *Ιστορία της Ελλάδας*, που δημοσιεύτηκε το 1845-1856, υποστήριξε ότι η έναρξη των Ολυμπιακών Αγώνων το 776 π.Χ. σηματοδότησε την αρχή της ελληνικής ιστορίας, γιατί δεν έβρισκε ιστορικές μαρτυρίες για την Ηρωική Εποχή που περιέγραφε ο Όμηρος, τα επικά ποιήματα του οποίου υποβαθμίζονταν στο φασματικό καθεστώς του μύθου.

Πολύ σύντομα όμως η νέα επιστήμη της αρχαιολογίας θα έσπρωχνε πιο πίσω τη γραμμή αυτή, όταν απέδειξε ότι ο κόσμος που περιέγραψε ο Όμηρος στην *Ιλιάδα* είχε όντως υπάρξει, σπκκώνοντας το πέπλο του μύθου και φέρνοντας την Ηρωική Εποχή στο φως της ιστορίας.

Ακολουθήστε τα βήματα του Οδυσσέα σε ένα μοναδικό ταξίδι στη Μεσόγειο με οδηγό τον John Freely, έναν από τους σημαντικότερους σύγχρονους συγγραφείς περιηγητικών βιβλίων. Από τα παράλια της Μικράς Ασίας ως τη Σικελία, διαμέσου της Κρήτης, της Κέρκυρας, της Ιθάκης και όχι μόνο, οι στίχοι της *Ιλιάδας* και της *Οδύσσειας* ζωντανεύουν σε ένα μοναδικό οδοιπορικό όπου ο μύθος ενώνεται με την πραγματικότητα.

Μέσα από τις αναλύσεις των μελετητών, τις έρευνες των αρχαιολόγων αλλά και την προσωπική ματιά του μαγεμένου περιηγητή που έχει επισκεφθεί ο ίδιος κάθε ιστορική τοποθεσία, ο συγγραφέας ζωντανεύει τον κόσμο του ποιητή: διερευνά πού μπορεί να βρίσκονται μυθικοί τόποι, όπως η Χώρα των Λωτοφάγων ή το νησί της Κίρκης, καθώς και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του μεσογειακού τοπίου που τόσο ενέπνευσαν τον Όμηρο. Με βαθιά γνώση και πάθος, ο Freely καταδεικνύει πώς τα ομηρικά έπη συνεχίζουν να ζουν ανά τους αιώνες μέσα από τη λογοτεχνία, την τέχνη, τον μύθο και τους θρύλους.

Ο Freely αναδεικνύει τη διαχρονικότητα και την οικουμενικότητα της *Ιλιάδας* και της *Οδύσσειας*, συνδέοντας το ομηρικό έργο με συγκεκριμένες τοποθεσίες του σύγχρονου κόσμου.

Today's Zaman

ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΟΝΤΑΙ ΧΑΡΤΕΣ ΚΑΙ ΠΛΟΥΣΙΟ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

ISBN:978-618-03-0864-8

9 786180 308648

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. 80864